

Janne Bondi Johannessen og Kristin Hagen (red.)

Språk i Oslo

Ny forskning omkring talespråk

NOVUS FORLAG

Oslo 2008

Innhold

Janne Bondi Johannessen og Kristin Hagen: Om NoTa-korpuset og artiklene i denne boka	7
<i>Ord: Leksikografi, sosiolingvistikk, grammatikk, fonetikk</i>	
Ruth Vatvedt Fjeld: Talespråksforskningens betydning for leksikografien	15
Toril Opsahl, Unn Røyneland og Bente Ailin Svendsen “Syns du jallanorsk er lettis, eller?” – om taggen [<i>lang=X</i>] i NoTa-Oslo-korpuset	29
Kjell Ivar Vannebo: NoTa-informantene og tellemåten	42
Øystein Alexander Vangsnes: Omkring adnominalt <i>åssen/hvordan</i> i Oslo-målet	50
Janne Bondi Johannessen: Psykologiske demonstrativer	63
Svein Lie: Veldig sånn festejente	78
Gjert Kristoffersen og Hanne Gram Simonsen: Osjo! En undersøkelse av uttalen av <i>sl</i> -sekvenser i NoTa-korpuset	96
<i>Samtaleanalyse</i>	
Elisabet Engdahl: Frågor i NoTa.....	109
Inger Margrethe Hvenekilde Seim: Innhold og struktur i en samtale mellom to ungdommer i et flerkulturelt miljø i Oslo	119
Jan Svennevig: “Ikke sant” som respons i samtale	127

Syntaks: Ordstilling og konstruksjoner

Lars-Olof Delsing:	
Viskningar och rop – eller hur vi undrar och förundras	139
Gunnar Hrafn Hrafnbjargarson:	
Substantiverte adjektiv: Det er verste jeg har hørt	152
Marit Julien:	
Så vanleg at det kan ikkje avfeiest — om V2 i innføydde setningar	159
Mari Nygård, Kristin M. Eide og Tor A. Åfarli:	
Ellipsens syntaktiske struktur.....	172

Språkteknologi

Peter Juel Henriksen:	
NoTa – nu med lydskrift	184
Fredrik Jørgensen:	
Automatisk gjenkjenning av ytringsgrenser i talespråk	204
Victoria Rosén:	
Mot en trebank for talespråk	214
Åshild Søfteland og Anders Nøklestad	
Manuell morfologisk tagging av NoTa-materialet med støtte fra en statistisk tagger	226

Øst er øst og vest er vest

Janne Bondi Johannessen:	
Oslopråket i tall	235
<i>Artikkelforfatterne</i>	243

Frågor i NoTa

Elisabet Engdahl

Inledning

Hur gör man när man ställer en fråga på norska i en vardaglig samtalssituation? Tack vare NoTa kan vi ta reda på det. I följande artikel visar jag på några vanliga sätt att ställa frågor i NoTa-materialet. Syftet är inte i första hand att göra en inventering av frågestilar eller en frekvensundersökning. I stället intresserar jag mig för i vilka sammanhang olika typer av frågor förekommer.

Precis som i alla andra språk finns det i norska (och svenska) konventionella sätt att uttrycka frågor. Frågor som väntar ett ja- eller nej-svar uttrycks vanligen genom att det finita verbet placeras först (*Kommer du i morgon?*) Konstituentfrågor känns igen på de speciella frågeorden som normalt placeras först (*Vem talar du med?*) Men när man lyssnar på samtal lägger man snabbt märke till att många andra typer av yttranden också tolkas som frågor. Det gäller både yttranden med påståendeform och korta fraser. Samtalsdeltagarna verkar uppfatta dem som frågor eftersom de reagerar genom att komma med svarsyttrande. Om man, som jag, är intresserad av att undersöka olika typer av frågor, visar sig NoTa vara en utmärkt källa. Det faktum att videoinspelningen och transkriptionen är länkade och lätt tillgängliga via internet gör det möjligt för forskaren att både söka efter särskilda frågemönster, att lyssna på samtalet och att titta på kroppsspråket och hur de samtalande fäster blicken. Allt detta spelar in när det gäller att undersöka hur frågor utformas och fungerar i interaktion. Ett annat drag som gör NoTa användbart för forskning om frågor är att transkriptörerna markerat de yttranden de uppfattat som frågor i transkriptionen med symbolen ‘?’.¹

¹ Bruket av ‘?’ i NoTa skiljer sig därmed från det sätt som ‘?’ används inom conversation analysis (CA) och interaktionell lingvistik där interpunktionstecknen används för att återge den av transkriptören uppfattade intonationen. Frågetecken anger stigande intonation och punkt fallande intonation, som vid ett avslutat yttrande (se t ex Ochs, Schegloff och Thompson 1996, Bockgård 2007). Huruvida ett yttrande med uppfattad stigande intonation även används och uppfattas som en fråga får undersökas närmare genom att titta på hur samtalsdeltagarna reagerar (jfr Sacks, Schegloff och Jefferson 1974: 728f.).

Johannessen, Janne Bondi og Kristin Hagen (red.). 2008: Språk i Oslo. Ny forskning omkring talespråk. Oslo: Novus forlag. ISBN: 978-82-7099-471-7.

Detta gör att man kan inkludera “?” i söksträngen och på så sätt snabbt få fram ett antal förekomster av frågor som sen kan analyseras och jämföras på olika sätt. Andra skiljetecken används inte i transkriptionerna.

Hur har då transkriptörerna gått till väga när de identifierat frågor? I *Transkripsjonsveiledning for NoTa-Oslo* finns följande instruktion, vilken illustreras med några exempel.

Spørsmålstegn brukes som vanlig ved spørsmål, også dersom spørsmålet blir avbrutt. Ved spørsmål man ikke forventer svar på (*det er slik ikke sant det bare blir sånn*), kan spørsmålstegn sløyfes.
kommer du i morgen ?
har du hørt det
hvem er det ?
og han kjører fast egentlig bare på lastebilen eller har n ...?
det er slik ikke sant det bare blir sånn²
(Hagen 2005: 25)

Beskrivningen i transkriptionsmanualen är som synes kort och koncis men verkar ha fungerat bra för transkriptörerna.

Korta frågor

Det är slående hur ofta samtalsdeltagarna använder korta frågor, bestående av enbart ett frågeord, som ibland följs av partikeln *da*. Sådana frågor ställs till exempel när en samtalsdeltagare inte har uppfattat något ord i det föregående yttrandet, som i följande utdrag som hämtats från NoTa-transkriptionen. Utdragen återges som i transkriptionen förutom att jag visar vilka delar av yttrandena som överlappar med hjälp av hakparenteser. # betecknar en kort paus.

- (1) 094 hva skjer n- hva skjer mandag den trettiende eller er det mandag ?
093 ja da er det te- e # da er [det tentamen # eksa[men i norsk
094 [da er det [eks- i hva ?
093 norsk

² Apropå detta exempel, se Svennevig (denna volym) för en närmare beskrivning och analys av hur *ikke sant* utvecklats från att uttrycka en begäran om bekräftelse till att själv uttrycka bekräftelse.

- (2) 038 mm # e # jeg skal ha mørkekjøring på torsdag da
 037 **hva da** ?
 038 mørkekjør[ing
 037 [å
 037 syns du sa oppkjøring jeg bare " hæ ? hæ så fort ?

I *Norsk referansegrammatikk* (NRG, Faarlund, Lie och Vannebo 1997) kallas denna typ av frågor för *ekkospørsmål*. Typen illustreras bland annat med följande exempel (NRG: 947).

- (3) A: Ho er modist.
 B: Ho er KVA?

Grammatikböcker beskriver ofta en ekofråga som ett upprepande av det föregående yttrandet men med ett frågeord på platsen för det ej uppfattade ordet, som i B:s yttrande i (3). En genomgång i NoTa visar att det är ovanligt att det föregående yttrandet upprepas fullständigt. Mycket vanligare är det att yttra ett enkelt *hva (da)* som i (1) eller en minimal fras med *hva* som i (2) och (4). Samtalsdeltagaren som får den korta frågan verkar inte ha något problem med att identifiera orsaken till den utan kommer snabbt med det efterfrågade förtydligandet.³

Samma sorts korta frågor används när en samtalsdeltagare är oklar över vem eller vad som åsyftas, som i (4).

- (4) 105 ja han sa måtte pappa måtte fikse det # for det han har installert
 det
 106 installert **hva da** ?
 105 e trådløsnettverket # så pappa må installere det på nytt for at
 det skal funke igjen

I detta samtal verkar 106 inte förstå vad 105 syftar på med pronomenet *det* utan ber om ett förtydligande, vilket 105 snabbt levererar. Korta frågor används också för att be om ytterligare information om något som aktualiserats, men inte uttryckts, i ett tidigare yttrande, som i (5).

³ Det finns 34 förekomster av *hva da* i NoTa och 74 *hva* ?. Många av dessa uppträder i uttrycken *vet du hva* ? (15 förekomster) eller i *jeg/hun/vi bare hva* ? (sju förekomster).

- (5) 087 så jeg sa det (latter)
 088 hm ?
 087 jeg sa det # i går
 088 til **hvem da** ?
 087 M2
 088 å ja

Efter det att 087 sagt *jeg sa det* två gånger, frågar 086 vem 087 sagt det till. Bruket av verbet *si* aktualiserar en mottagare av det sagda. Denna mottagares identitet kan enkelt efterhöras genom *til hvem da* ? I nästa exempel ber 087 om ett förtydligande om en underförstådd tidpunkt.

- (6) 088 ja hvis jeg ikke sovner uti i den frokosten kommer jeg sikkert til å sovne på et eller annet gress jeg så blir jeg liggende der hele tiden
 088 men men det det går nok sikkert
 088 har d- men hva hva var det vi egentlig skal gjøre etterpå da ?
 087 etter # **hva da** ? russetoget da er det jo over da

Ovanstående exempel från NoTa visar att korta frågor används både när man inte kunnat urskilja en del av det föregående yttrandet och när det är oklart vem eller vad som åsyftas. De korta frågorna kommer snabbt och den tilltalade förstår i de flesta fall omedelbart vad problemet gäller.

Deklarativa frågor

Ja/nej-frågor som börjar med ett finit verb är ganska lätta att känna igen. Betydligt knepigare är det att identifiera sådana yttranden som fungerar som ja/nej-frågor men som har påståendeform. Jag refererar här till dem som deklarativa frågor.⁴ Den typen av frågor är mycket vanlig i samtal. De innehåller ofta en modal partikel som gör det tydligt att talaren i själva verket söker efter bekräftelse på det som just sagts. I följande utdrag uttalar sig en något äldre kvinna om intervjuarens fritidsvanor.

- (7) 058 du ser **vel** ikke på sånt du vel ? du er ung så du har **vel** annet å gjøre enn å se på fjernsyn ?
 AMB jeg ser på noe men jeg nja det er nei det blir lite

⁴ Se även Engdahl (2006).

Kvinnan formulerar två påståenden som båda innehåller partikeln *vel* (jfr NRG: 930). Transkriptören har uppfattat båda påståendena som frågor och satt in ett frågetecken, vilket verkar stämma bra med den respons om AMB ger.⁵ Ett annat karakteristiskt drag för deklarativa frågor är att de följs av ett påhäng ('tag') som kräver en respons.

- (8) 052 er hun fin ? # har [du vært der ?
 051 [jeg vet ikke
 052 **du har ikke vært der du heller nei ?**
 051 nei jeg vet nei
 051 har ikke det

I detta utdrag ställer först 052 två snabba frågor som utformats som normala ja/nej-frågor med verbet först. 051 besvarar den första frågan med *jeg vet ikke* samtidigt som 052 yttrar den andra frågan. 052 formulerar den andra frågan en gång till, denna gång i påståendeform, följd av ett påhäng med svarspartikeln *nei*. Yttrandet markeras som en fråga i transkriptionen, vilket stämmer väl med de uttalade nekande svaren som 051 ger härnäst.

Både exempel (7) och (8) innehåller påståenden om den tilltalade, men tolkas alltså som frågor. Detta är inte någon slump. De flesta deklarativa frågor handlar om fakta som den tilltalade har bättre kännedom om än den talande. Följaktligen är det helt naturligt att ett sådant påstående tolkas som en sorts kontrollfråga, en begäran om bekräftelse att talarens antagande om den tilltalade stämmer.⁶ För att titta närmare på deklarativa frågor gjorde jag därför en sökning i hela korpusen efter strängen *du har ikke*. Jag tog med satsadverbialet *ikke* för att försäkra mig om att jag främst skulle få exempel med huvudsatser.

- (9) Søkestrengen [word="du"][word="har"][word="ikke"];
 Informanter 166
 Treff 85

Av de 85 träffarna var 26 markerade med "?" och hade alltså uppfattats som frågor av transkriptörerna. Ett par exempel visas här i (10)–(11).

⁵ Enligt transkriptionen i NoTa inleds kvinnans andra påstående med *da er ung* men såvitt jag kan höra säger hon *du er ung*.

⁶ En intressant diskussion av deklarativa frågor återfinns hos Labov och Fanshel (1977: 100). Författarna skiljer på A-händelser, sådana som samtalsdeltagare A har kännedom om men inte samtalsdeltagare B, och B-händelser, sådana som B har kännedom om men inte A. Om A påstår något om en B-händelse så uppfattar B detta som en begäran om bekräftelse.

- (10) 045 (fremre klikkelyd) ja nei den er det ikke noe mer igjen av
 046 er det ik- har du kast=
 045 =nei da n først har vunnet en gang # (latter) da tar det lang tid
 før du vinner igjen
 046 ja men **du har ikke brukt opp de [pengene ?**
 045 [nei

I utdrag (10) talar två kvinnliga pensionärer om att man måste ha tur för att vinna. 045 har vunnit tidigare och 046 börjar lite trevande att formulera en fråga om pengarna. Hon påbörjar först en verbinledd fråga *er det ik-* men avbryter sig. Det andra försöket avbryts av 045 som utan paus (markerat med =) kommer in med *nei da n først...*⁷ Efter 045s utredning om att det tar *lang tid før du vinner igjen* levererar hon sedan yttrandet *du har ikke brukt opp de pengene*. Detta identifieras snabbt som en fråga av 045 som producerar sitt nekande svar i överlapp med 046s tur.

- (11) 171 det hadde ikke vært det hadde ikke vært helt safe-t=
 172 =nei
 171 # ikke i det hele tatt
 171 nei nei du har ikke f- **du har ikke** fått tak i hun dama som
 gjorde at du krasj[a (uforståelig) ...
 172 [nei
 171 **du har ikke det ?**
 172 (lydmalende ord) # jeg skylder fortsatt penger på den skaden

I utdrag (11) pratar två ynglingar om bilkörning. Yngling 172 har tydligen varit med om en krasch och den andre, 171, undrar om 172 fått tag på kvinnan som *gjorde at du krasja*. Att detta påstående uppfattas som en fråga bekräftas av 172s *nei* som kommer innan 171 avslutat sin tur. Det produceras tillsammans med en huvudskakning, vilket styrker att det är ett nekande svar. Sedan upprepar 171 *du har ikke det* vilket denna gång markeras som fråga i transkriptionen.

Som ovanstående exempel visar, tolkas påståenden om den tilltalade ofta som frågor eller som begäran om bekräftelse att det förhåller sig på ett visst sätt. Men inte alla påståenden om den tilltalade fungerar som frågor. I utdrag (12) fungerar samma sekvens *du har ikke* snarare som en uppmaning eller varning.

⁷ 046s avbrutna frågor är inte markerade som frågor, trots instruktionen i transkriptionsmanualen.

- (12) 180 nei jeg har akkurat slått opp med kjæresten min # for noen måneder siden
 179 var det med han M1 ?
 180 **du har ikke lov å nevne navn**
 179 hm ?
 180 har ikke lov til å nevne navn da (latter)

När 179 råkar nämna namnet på en omtalad person, replikerar 180 snabbt *du har ikke lov å nevne navn*. Hon påminner därmed sin samtalspartner om en av reglerna för inspelningen. 179 förstår först inte utan yttrar något som eliciterar en upprepning av påståendet, nu utan subjekt. Vi kan notera att transkriptörerna här inte markerat yttrandena som frågor, vilket verkar helt korrekt. Så även om en stor del av påståenden om samtalspartnern tolkas som frågor, kan man inte automatiskt tolka dem på det sättet. Utdrag (12) visar att det är nödvändigt att tolka innehållet i yttrandet innan man kan avgöra om det fungerar som ett påstående, en fråga eller något annat.⁸

Att det är just påståenden om den tilltalade som tolkas som deklarativa frågor framgår tydligt när vi jämför motsvarande utsagor om första person. En sökning efter *jeg har ikke* ger vid handen att det finns 362 förekomster i NoTa, ingen av dem markerad som fråga i transkriptionen. Ett typiskt exempel visas i (13).

- (13) 190 nå # er dem jo nye så **jeg har ikke** lyst på å gjøre noe med dem nå
 189 nei det skjønner jeg jo

När 190 avslutat sin redogörelse, svarar 189 med ett instämmande *nei det skjønner jeg jo* vilket tyder på att hon accepterar den information 190 gett om sina egna bevekelsegrunder.

Frågeintonation?

Det antas ofta att deklarativa frågor känns igen på att de uttalas med frågeintonation, vanligen stigande intonation (se t ex NRG: 930). Det stämmer troligen i många fall men jag betvivlar att deklarativa frågor *måste* ha en speciell intonation som skiljer dem från påståenden. Mitt intryck från svenska samtal är att deklarativa frågor uttalas med samma intonation som

⁸ Deklarativa frågor är eventuellt vanligare i norska än i svenska. Axelsson (2006), som undersökt 'tag questions' som t ex *isn't it (etterhengsspørsmål* NRG: 931) i engelska översättningar från norska och svenska original, har funnit att det är betydligt vanligare att en explicit 'tag question' i en engelsk översättning svarar mot en deklarativ fråga i norska än i svenska.

används för påståenden men tolkas ändå som en fråga på grund av innehållet och samtalssammanhanget.⁹ Tack vare att ljudfilerna i NoTa är lätt tillgängliga och att ett stort antal deklarativa frågor noterats som frågor i transkriptionen, finns det nu ett utmärkt material för norska talspråksforskare och fonetiker att tillgå för att studera intonationsförloppet i spontana norska samtal.

Beträffande tillförlitligheten i annoteringen av frågor är mitt intryck att den är god, men kanske inte tillräckligt god för att ligga till grund för frekvensundersökningar. Troligen finns det fler förekomster av korta klargörande frågor och deklarativa frågor i materialet än som markerats med frågetecken i transkriptionerna.¹⁰

NoTa som forskningsverktyg

Låt mig slutligen komma med några kommentarer angående de val som projektgruppen gjort när de gjort talspråket i Oslo tillgängligt för forskare. De har till exempel valt att lägga ner mycket resurser på att göra hela materialet lätt tillgängligt via internet, med både ljud och bild. De tillhandahåller ett transkriptionsformat som gör det möjligt att söka efter både enskilda ord och efter syntaktiska mönster. Däremot har de inte satsat på att ta fram detaljerade transkriptioner med markering av till exempel betoning och intonation, vilket vanligen finns med i samtalsanalytiska transkriptioner. Jag tycker att projektgruppen har valt rätt. Det är bättre att göra ljud- och bildfiler lätt tillgängliga för forskare som i NoTa än att lägga resurser på att koda in så mycket information som möjligt i transkriptionen. Det går inte att i förväg avgöra vilken information som forskare kommer att vilja ha och på vilket sätt den ska presenteras. Genom att NoTa-materialet är tillgängligt i minimalt bearbetad form är det användbart för forskare med olika intressen, för fonetiker, dialektforskare, syntaktiker, lexikografer och samtalsforskare. Det betyder också att forskarna själva måste bearbeta materialet med sina specialistverktyg för att kunna dra slutsatser inom sina respektive områden. Fonetiker och samtalsforskare kan till exempel studera talhastighet, förlängningar och knarr – faktorer som vi vet spelar in vid turväxling – direkt i ljudfilerna samtidigt som de har tillgång till videoinspelningen som visar

⁹ Under sitt avhandlingsarbete fann Gustafson-Capková (2005) att försökspersoner satte ut frågetecken i samtalsutdrag när de tolkade yttrandet som en fråga, oavsett intonationen. Bockgård (2007) menar att intonationen spelar en mindre roll för identifieringen av lämpliga turbytesplatser i svenska än i engelska.

¹⁰ Två exempel på ej markerade frågor återfinns i utdrag (10) och (11) i denna artikel.

gester, huvudrörelser och ögonrörelser. I analysfasen kan forskarna då lägga till denna information på lämpligt sätt.

Till sist ett önskemål. NoTa består av tvåpartssamtal med ganska snabba turväxlingar och en hel del överlappande tal. Det skulle underlätta en samtalsforskares arbete betydligt om markeringen av överlappande tal förbättrades. För närvarande anger en asterisk (*) i början av en rad att detta yttrande utsågs samtidigt som delar av yttrandet på föregående rad, men vilken del av turen som överlappas visas inte. I arbetet med denna artikel har jag flera gånger märkt att den exakta placeringen av överlappande tal spelar stor roll för förståelsen av interaktionen. Jag har därför valt att markera överlappens start i samtalsutdragen.¹¹ Det vore utmärkt om det gick att utnyttja tidskodningen i materialet på så sätt att vi fick en mer analog representation av samtidigt tal.

Referenser

- Axelsson, Karin. 2006: Tag questions in English translations from Swedish and Norwegian – are there differences? Englund Dimitrova, Birgitta och Hans Landqvist (red.): *Svenska som källspråk och målspråk. Aspekter på översättningsvetenskap*. Göteborg: Översättarutbildningen, Humanistiska fakulteten.
- Bockgård, Gustav. 2007: Syntax och prosodi vid turbytesplatser. Till beskrivningen av svenskans turtagning. Engdahl, Elisabet och Anne-Marie Londen (red.): *Intonation och kontext. Nio studier av svenska samtal*. Lund: Studentlitteratur, 139–183.
- Engdahl, Elisabet. 2006: Information Packaging in Questions. Bonami, Olivier och Patricia Cabredo Hofherr (red.): *Empirical Issues in Syntax and Semantics* 6, 93–111. Paris.
http://www.cssp.cnrs.fr/eiss6/index_en.html
- Gustafson-Capková, Sofia. 2005: *Integrating Prosody into an Account of Discourse Structure*. Doktorsavhandling, Stockholms universitet.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie och Kjell Ivar Vannebo. 1997: *Norsk referanse-grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget. (NRG)
- Hagen, Kristin. 2005: Transkripsjonsveiledning for NoTa-Oslo.
<http://www.tekstlab.uio.no/nota/oslo/index.html> (20.11.2006)

¹¹ Vid några tillfällen har noggranna genomlysningar lett till att jag ändrat ordningen på de överlappande turerna (jfr utdrag (10) och (11) med transkriptionen i NoTa).

- Labov, W. och D. Fanshel. 1977: *Therapeutic Discourse. Psychotherapy as Conversation*. New York: Academic Press.
- Ochs, Elinor, Emanuel A. Schegloff och Sandra A. Thompson (red.). 1996: *Interaction and grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sacks, Harvey, Emanuel A. Schegloff och Gail Jefferson. 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50, 696–735.
- Svennevig, Jan. 2008: "Ikke sant?" som respons i samtale. Denna volym.